

Forskningsoversigt

Ældre dansk sprog 1963–1977

Af Karl Martin Nielsen

Fra 1930'erne kommer nyorienteringen i sprogvidenskaben til udtryk i interessen for de gammeldanske teksters skriftsprog. Paul Diderichsen opgav den traditionelle lydhistoriske karakteristik for en ortografisk beskrivelse af sproget i de religiøse fragmenter, og han behandlede i en principiel afhandling den gammeldanske ortografiske norm, set i forhold til fonemsystemet, på grundlag af Pragerskolens fonologi. Anders Bjerrum beskrev sproget i et håndskrift af Skaanske Lov uden at inddrage talesproget ud fra Hjelm-slevs sprogteori, og han gav en ny vurdering af det sjællandske skriftsprog (lovsproget). Poul Andersen og Karl Martin Nielsen påviste et jyskfarvet skriftsprog. Diskussionen om det sjællandske lovsprog, og nye bidrag til det jyske regionalsprog er fremkommet. Tekster, der har haft lydhistorikernes særlige interesse på grund af deres oplysninger om talesproget, er blevet behandlet ud fra et ortografisk synspunkt (Rydårbogen, dronning Elisabets breve).

NIELS HAASTRUP (1974) har fremsat det synspunkt, at skriftformer, der har fået en lydhistorisk tolkning, kan forklares ud fra selve skriften, idet skrivemåden kan tjene til tydeliggørelse af, hvorledes en bogstavsekvens skal inddeles.

Studiet af teksterne har ikke været begrænset til sprogformen; interessen for den historiske baggrund har også gjort sig gældende. Tilblivelsessituationen og formålet har været genstand for drøftelsen af tekster som Kirkeloven og Vederloven. Dette svarer til historikernes måde at studere teksterne på og kan ses i sammenhæng med den interesse for tekst og samfund, som har været karakteristisk for tiden.

METTE NORDENTOFT (1974) har gjort et spændende forsøg på at anvende en procesbeskrivende kommunikationsmodel til en genrebestemmelse af *Lucidarius*, specielt med henblik på at indkredse ideologiens placering i forhold til de øvrige elementer i kommunikationssituationen.

I den periode, der her skal behandles, er de to hovedværker, BRØNDUM-NIELSENS *Gammeldansk Grammatik* og PETER SKAUTRUPS *Det danske Sprogs Historie*, blevet afsluttet, ligeledes AAGE HANSENS tobinds lydhistorie. De første bind af disse værker er behandlet i en tidligere oversigt,¹ og efter afslutningen er de anmeldt i *Danske Studier* af ALLAN KARKER (1977, 162–67), IHORKIL DAMSGAARD OLSEN (1974, 158–61) og KARL MARTIN NIELSEN (1975, 92–98). 4. bind af *Det danske Sprogs Historie* (1968) omhandler den nyeste tid (1870–1950). Det afsluttende registerbind (1970) indeholder forfatter- og kilderegister, sagregister, ordregister.

Der er udkommet tre festskrifter med afhandlinger om dansk sprog: *Danica. Studier i dansk Sprog*, Til Aage Hansen (1964), *Studier i dansk Dialektologi og Sproghistorie* tilegnede Poul Andersen (1971), *Festskrift til Kristian Hald. Navneforskning, Dialektologi. Sproghistorie* (1974).

Sproghistorie

Da BRØNDUM-NIELSEN genoptog arbejdet med Gammeldansk Grammatik (o. 1955), var det hans tanke, at den kunde afsluttes med to bind: et om adjektiver og pronominer, et om verber; men det blev til fem bind. Bind IV: Adjektiver. Adverbier. Numeralier, der til dels byggede på hans forelæsningsmanuskript, udkom først i 1962, da det var blevet klart, at pronominerne måtte have et bind for sig (V, 1965). Bind VI–VII om verbal-klasserne udsendtes i 1972 (titelblad 1971), da Brøndum-Nielsen havde bestemt sig til en deling i tre bind. Bind VIII om konjugationen og med ordregister udkom i 1974 (titelbladet har 1973). Når stoffet fra bind V er svulmet i den grad op, skyldes det kun delvis, at nye kilder er inddraget (lovudgavens variantapparat, Uppsala-Postillen m.m.). Det er selve anlægget, der er ændret. De første bind var beregnet til også at anvendes som lærebøger, men de senere er udelukkende tænkt som en håndbog med en meget fyldig dokumentation, og der anvendes citater, som viser formerne i deres kontekst. Der gøres udførligt rede for formernes lydudvikling, under akk. *thik* anføres således former med lydåbning (*thek*), med *t* (*tik*, *tek*) og med *d* (*dig*, *deg*) samt dialektale former med tab af slutkonsonant (*de*) (V, 20–21). De forskellige former *thÿ-*, *thi-*, *thōliker* (§ 580) fylder 17 sider. I visse tilfælde behandles også formernes anvendelse (syntaks), f.eks. dat. sg. n. *thÿ* (*thi*) (V, 152–60), gen. *mīn* (V, 13), *wār* (V, 16–18), *thīn* (V, 22), *iþær* (V, 25), *sīn* (V, 31 f.), *them* : *sik* som reflexiv (V, 32–36). Også ved verberne findes fyldige lydhistoriske redegørelser, man kan sammenligne behandlingen af *-ia* i verber med *r* (§ 724 anm. 1) og *l* (§ 728 anm. 1) med den kortfattede § 213. Ved verberne er hovedsagen forholdet mellem verbalklasserne; Brøndum-Nielsen giver ikke nogen sammenfatning af de forskydninger, der finder sted, men materialet fremlægges. *ja*-verberne er karakteriseret ved kort stavelse, infinitiv på *-ia* og omlydsveksel; i dansk forlænges vokalen eller konsonanten (*dvæle*, *tælle*) og *-ia* bliver til *-æ*, *-e* (undtagen i visse verber med *r* og *l*), således at klassens kendemærke alene bliver omlydsvekslingen. Ved analogisk gennemførelse af omlydsvokalen slutter et verbum sig til de langstavede *-ia*-verber (f.eks. *wækte*). *-ia*-verberne er karakteriseret ved lang stavelse og gennemført omlyd; men idet *-o*-verber med analogisk endelse *-de*, *-te* (f.eks. *rosde*, *kaste*) henregnes til denne klasse, bliver dens eneste kendemærke bøjningsendelsen. Den dominerende stilling, *-o*-verberne har i nydansk, fandtes ikke i gammeldansk; mange låneord bøjedes som *-ia*-verber eller vekslede mellem denne bøjning og *-o*-verbernes (§ 721, § 761 med anm. 1). Af udførlige og vigtige afsnit kan fremhæves *i*-omlyd i præs. sg. af stærke verber (§ 806–811) og præter. part. (§ 880–910). Gammeldansk Grammatik giver en fyldig behandling af de enkelte bøjningsformer. Men der er en ting, brugerne vil savne: bøjningsmønstre, der viser bøjningssystemet i gammeldansk. Det må indrømmes, at det sparsomme kildemateriale til det ældste sprogtrin gør det vanskeligt at opstille paradigmer; men på en eller anden måde måtte denne opgave kunne løses. Det havde også været ønskeligt med et fælles register til hele værket, der samtidig vilde være en gammeldansk ordbog.

AAGE HANSEN: Den lydige udvikling i dansk fra o. 1300 til nutiden II omhandler konsonantismen. Stoffet er inddelt efter de enkelte konsonanter, ikke efter lydovergangens art som i bind I og i Gammeldansk Grammatik II. Der findes således ikke en samlet behandling af f.eks. klusilsvækkelse eller spirantsvækkelse. Ved den valgte opstilling belyses andre sammenhænge, og de to fremstillinger af konsonantismen supplerer på den måde hinanden. Værket omhandler efter sin titel lydudvikling, men også konsonanters bevarelse behandles: forholdet mellem dansk o. 1300 og moderne dansk betragtes

som en korrespondens. Første kapitel i bogen er »Halvvokalen ξ + vokal« (p. 11–120). Aage Hansen finder det rimeligt at opfatte halvvokalen som konsonant i denne stilling; men de fleste af de behandlede lydudviklinger berører den følgende vokal. Som eksempel på Aage Hansens behandlingsmåde kan vælges spiranterne δ og q . Under δ inddeles efter konsonantens forskellige stillinger: 1. intervokalisk, 2. i postvokalisk udlyd, 3. antekonsonantisk, 4. postkonsonantisk. De vigtigste udviklinger af $\delta > j$ eller bortfald fandt sted i middeldansk, og der gøres rede for såvel de ældste eksempler på bortfald som ældre nydanske skrivemåder, der viser, at former, der nu har δ , tidligere kunde udtales uden δ . I de to første stillinger har rigsmålet kun bortfald i enkelte ord. Under intervokalisk stilling opstilles en ejendommelig formuleret regel for visse særtilfælde: »Hvor der efter $-\delta e$ fulgte en konsonant kunne mellemvokalen svinde og δ kom så i antekonsonantisk stilling og bliver mere udsat for eliminering. Vi ser på de vigtigste tilfælde. De må altså sammenholdes med de tilsvarende oprindelige forbindelser af δ + konsonant« (p. 285). I nogle af tilfældene er der imidlertid tale om støttevokal, d.v.s. oprindelig forbindelse δ + konsonant: [væ'r]. gl. *wæthær*, oldn. *vedr* skilles på den måde fra *blære*, gl. *blædræ* (p. 299 f.). Der anføres også eksempler på bortfaldet foran morfemet $-(e)r$ (p. 287), men tilsvarende former forekommer foran $-e$: *spreer* : *bortspre* (p. 284), *raaer* : *raa* (p. 285); *gløer*, *fraer* anføres p. 284, men *gløende* under stillingen foran $-(e)n$; disse hører rettelig hjemme under intervokalisk stilling. I en sproghistorisk fremstilling havde det været hensigtsmæssigt at skelne mellem 1) oprindelig forbindelse af δ + konsonant (f.eks. *Hven*, gl. *Hwæthæn*, oldn. *Hveðn*), 2) sekundær forbindelse af δ + konsonant, opstået ved vokalbortfald (f.eks. *hen*, gl. *hædhen*, oldn. *hedan*), 3) intervokalisk stilling (f.eks. *gløende*, gl. *glødende*, oldn. $-andi$); herhen hører oprindelige tostavelers præsensformer. Ved spiranten q er intervokalisk stilling og postvokalisk stilling i udlyd behandlet under et, inddelt efter de foregående vokaler. Efter langt a kan spiranten bevares (*drage* v.) eller repræsenteres af v (*have* s.); efter Aage Hansens mening foreligger her ikke en lydudvikling til v , men en vokalforlængelse og en udskiftning af diftongkomponenten w , u med v . Det eneste ord, der har svind i trykstærk stilling, er *dag*. Aage Hansen forklarer dette ud fra stillingen som andet led i sammensætning (ugedagenes navn). Udviklingen af *øgh* og *øw* i middelalderlig sjællandsk og endnu i reformationstiden; han antager, at *øj* og *øw* kan have været godtaget som varianter. Vibeke Christensen har undersøgt sjællandske stednavne med *høgh-* og kommer til det resultat, at den genuine sjællandske udvikling har været til *øw*. Den senere fremtrængen af j i navnene synes at udgå fra centraladministrationen (København), og hun peger på skånsk og Øresundsmålcene som sandsynlige normgivere for skriftsproget (p. 73). Aage Hansen skildrer udviklingen fra 1300 til nutiden. De væsentlige lydudviklinger finder sted i middelalderen, nogle er gennemført i rigsmålet, andre i mindre grad eller slet ikke. For den enkelte konsonants udvikling eller bevarelse i de forskellige stillinger anføres udførlig dokumentation, såvel fra gammeldansk som fra ældre nydansk, der ikke tidligere har været behandlet lydhistorisk. Fremstillingen viser på den måde, hvorledes og hvor længe rigssprogsformerne konkurrerede med former, der lever videre i dialekterne eller gled ud af sproget.

PETER RASMUSSEN har udarbejdet en oversigt over det danske udtrykssystems udvikling til brug for danskstuderende i Reykjavík. Den indeholder en fyldig indledning om synkroni, dialektgeografi og diakroni. Sproget fra 800–1500 inddeles i oldnordisk 800–1000, olddansk 1000–1150, ældre middeldansk 1150–1350, yngre middeldansk

1350–1500. Inden for hver periode behandles de stedfundne lydudviklinger, og der gøres rede for, hvilke forandringer de medfører i fonemsystemet, endvidere for relationerne mellem fonemsystemerne og grafemsystemerne. En kortfattet oversigt over lydudviklingerne i gammeldansk har været savnet. Peter Rasmussens fremstilling har tillige interesse derved, at han anlægger fonematiske synspunkter.

EINAR HAUGEN: *The Scandinavian Languages* (anm. DSt. 1978) behandler de nordiske sprog i sammenhæng. Gammeldansk indgår i kap. 10: Old Scandinavian (1050–1350) og kap. 11: Middle Scandinavian (1350–1550). Hvert af kapitlerne indledes med en redegørelse for samfundsforholdene, og sociolingvistiske synspunkter anlægges på sprogudviklingen. Desuden behandles skriften og kilderne kortfattet, og hvert kapitel afsluttes med tekstprøver. I kapitlet Old Scandinavian (p. 180–244) behandles de forandringer, som adskiller de nordiske sprog. Efter Haugens opfattelse førte de ældste til en deling af sprogområdet i et vestligt område, hvor kontakten blev opretholdt langs med Vesterhavet og Atlantkysten, og et østligt ved Østersøen (p. 199; jf. p. 200). I slutningen af perioden medfører danske lydudviklinger (spirant- og klusilsvækkelse) en adskillelse inden for østnordisk af et sydsandinavisk og et nordskandinavisk område (p. 204, 208). I skemaer (p. 210–13) gives en fortegnelse over dialektale kriterier i håndskrifter fra perioden. I kap. 11 (p. 252–85) behandles novationer i dialekterne. Dette afsnit med angivelse af udbredelsen af dialektale forandringer kan ikke være let tilgængeligt for engelske og amerikanske brugere, og nordiske dialektologer vil kunne korrigerer enkelt-heder. Men fremstillingen får sin værdi ved at give hovedtrækkene i væsentlige nordiske dialektale udviklinger, f.eks. af de tryksvage vokaler (p. 260–65). I afsnittet »Grammar: From Synthesis to Analysis« (p. 285–313) gives en oversigt over forenklingen inden for de forskellige bøjningskategorier. For danskens vedkommende antages, at det nominale bøjningssystem allerede o. 1350 var ændret til en tilstand, der nogenlunde svarer til den nuværende (p. 208 f.); men et så væsentligt træk som gennemførelsen af -s i genitiv af substantiver strakte sig over hele middelalderen. Den kortfattede fremstilling fører til sådanne simplifikationer.² I begge kapitler findes afsnit om låneord, som ses i sammenhæng med samfundsudviklingen. I afsnittet om de middelnedertyske låneord (p. 313 ff.) drøftes spørgsmålet om bilingvisme. Haugens bog er beregnet for studiet af nordiske sprog ved engelske og amerikanske universiteter. Men ved at behandle de nordiske sprog under et er den også af interesse for skandinaviske filologer.

Tekstgrupper

ANDERS BJERRUM: *Grammatik over de sjællandske love* er udarbejdet efter samme mønster som *Grammatik over Skånske Lov* efter B 74.³ Men materialet er større og rummer flere variationer. Den indeholder tillige et tillæg om Jyske Lov efter Flensborghåndskriftet. Bogen er inddelt i to afsnit: en udtrykklære og en indholdslære. I det første afsnit behandles vokalsystemet og konsonantsystemet, og der opstilles ordpar, som gør det muligt at foretage kommutationsprøver. Der gøres rede for de enkelte fonemers manifestationer, for vokalerne vedkommende skelnes mellem rodstavelser og endelser, for konsonanternes vedkommende mellem initial og final stilling. I indholdslæren behandles de nominale og verbale morfemer. I afsnittet om de nominale morfemer opstilles bøjningsskemaer; der begyndes med adjektiver og pronominer, hvor kausbøjningen fremtræder klart; substantiverne inddeles efter, hvor mange kausformer de har. Sammen

med de tilsvarende skemaer for Skånske Lov giver disse et godt overblik over bøjningssystemet i ældre middeldansk. Afsnittet om kategorierne (kasus, genus, numerus og bestemthed) rummer såvel principielle synspunkter som fine analyser. Mangelen af nominativmærket i masculinum af adjektiver betragtes ikke som et bortfald, men bestemmes som vikariering af femininumformen (p. 36 f.). I enkelte tilfælde viser et attributivt ord ikke kongruens med substantivet, dette forklares ved, at over- og underled forholder sig forskelligt til det styrende ord (en præposition) (p. 38 f.). Præt. part. af svage verber kan stå i femininum efter *hauæ, giæ, fa* og vise inkongruens efter *wææ, wærhæ*; det betegnes som femininumvikariering for neutrum (p. 40 f.). På tilsvarende måde behandles de verbale kategorier. I indledningen til Grammatik over Skånske Lov (p. 11) skriver Bjerrum: »Grammatikken er skrevet for danskstuderende på et tidligt stadium og er tænkt som en indledning til studiet af gammeldanske tekster.« Med den nu gældende studieordning har de studerende ikke tilstrækkelige kundskaber i oldnordisk ved det begyndende studium af gammeldanske tekster, og det kræver desuden et betydeligt arbejde at gøre sig fortrolig med Bjerrums metode. Grammatikken over Skånske Lov kan betragtes som en prøve på beskrivelsen af en kort og ret homogen tekst med anvendelse af de hjelmslevske begreber eksklusivitet og participativt forhold, synkretisme og vikariering. De sjællandske love repræsenterer et sprogstadium med brydning mellem gammelt og nyt. Bjerrums grammatik er et væsentligt bidrag til beskrivelsen af denne sprogtilstand.

Anders Bjerrum kommer ikke nærmere ind på spørgsmålet om de sjællandske loves sprogform, men henviser til sin tidligere afhandling Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog.⁴ Flere tidligere forskere har betragtet en række former som jyskheder, fordi de i sjællandsk kun forekommer i lovsproget, i jysk derimod også i andre kilder. Dette kalder Bjerrum »nyromantisk«. Han anser disse former for gamle, fælles for sjællandsk og jysk.⁵

GERD WELLEJUS har i bogen Jysk, sjællandsk eller skånsk? (afsluttet 1967, udkommet posthumt 1972) arbejdet ud fra dette synspunkt. Hun vil med overskrifterne til bogens tre afsnit forsøge »at erstatte en forældet og utilstrækkelig terminologi inden for den gammeldanske sproghistorie« (p. 138). De tre afsnit er: I. »Forsvindende arkaismer i sjællandsk lovsprog omkr. 1300« (p. 18–79). II. »Forsvindende novationer i sjællandsk lovsprog omkr. 1300« (p. 80–104). III. »Genetisk sidestillede sprogformer i sjællandsk lovsprog omkr. 1300« (p. 105–29). Hun har foretaget en undersøgelse af de former, der af forskellige forskere har været bestemt som jyske.⁶ Det første afsnit er det største og vigtigste. Hun registrerer de forekommende »jyske« former i de ældste håndskrifter og udvalgte yngre håndskrifter af de sjællandske love og Jyske Lov. Da de som jyske bestemte former forekommer i andre håndskrifter end AM 455 (Johannes Jutæ's håndskrift), forudsætter antagelsen af jyskheder, at der har været mange jyske skrivere virksomme, eller at de forskellige gruppers grundhåndskrifter er skrevet af jyder. Dette er usandsynligt, og Gerd Wellejus opstiller den hypotese, at det drejer sig om ældre former, der afløses af yngre. Hypotesens bekræftelse forudsætter, 1. at de gamle former er hyppigere i gammel tekst end i ung tekst, 2. at de er hyppigere i gammel afskrift end i ung afskrift. Når dette er tilfældet, betragtes hypotesen som bekræftet. C 69 af VLÆR (ca. 1400) betragtes som gammel tekst, men resultatet passer ikke altid (se p. 38. 70 f.), og VLÿR viser i et enkelt tilfælde en højere procent end VLÆR (p. 63 f.). Hypotesens rigtighed synes indlysende i et tilfælde som *gørthæ* : *giorthæ* (p. 47 ff.), og det konstateres, at hypotesen er bekræftet (p. 51). Imidlertid bemærkes det, at formen *gørthæ* efter en oplysning i variantapparatet er hyppig i B⁸C af Eriks Lov (AM 26,8^o, slutn. af 14. årh.,

og Stockh. C 75, 1456), men specialanalyser er ikke fundet påkrævet (p. 49, jf. p. 51). Men de viser dog gennemgående brug af gammel form i et yngre og ungt håndskrift af den yngste tekst (om AM 26,8° se APhS XXIX 50), og en sammenligning mellem disse to håndskrifter og de tre ældste håndskrifter vilde med den anvendte metode føre til den konklusion, at *giorthæ* var den gamle form, *gørthæ* den yngre. De omlydte former i præsesg. af de stærke verber i de sjællandske love har Gerd Wellejus behandlet i en tidligere afhandling. I bogen inddrager hun Jyske Lov (p. 26 ff.). Ved en sammenligning mellem to gamle og et yngre håndskrift kommer hun til det resultat, at procenten af omlydte former er faldende, men at de holder sig bedre i jysk end i sjællandsk. Men det fremgår af fremstillingen, at en række verber er næsten uden omlydformer i de to gamle håndskrifter, medens de forekommer i andre gamle håndskrifter, til dels hyppigt, og også i unge håndskrifter (det unge I¹⁰ har *lætar* 6 gg., det gamle I¹ kun 3 gg.) (p. 27 f.). Statistikken på grundlag af de tre håndskrifter er således utilstrækkelig til at karakterisere omlyden i jysk. Forholdene i sjællandsk og jysk er mere forskellige, end Gerd Wellejus giver udtryk for. Hun karakteriserer omlyden som »en arkaisme i jysk-sjællandsk omkring år 1300«, men en »jyskhed« efter 1450 (p. 30 f.). De omlydte former er fælles for sjællandsk og jysk lovsprog o. 1300, men det er kun i sjællandsk, de er arkaismer. De omlydte former i jyske lovhåndskrifter kan ikke være uden sammenhæng med de bevarede dialektale former; men i lighed med Bjerrum inddrager Gerd Wellejus ikke talesproget (dog nævnes det under apokopen, p. 98). En faktor, der virker til opgivelsen af de omlydte former, er det sjællandske skriftsprogs fremtrængen, og hun anfører som et rigssprogspræget håndskrift AM 8,4° (o. 1450) uden omlydte former. I afsnittet »forsvindende novationer« behandles præet *kam*, der i tilslutning til Spickermann bestemmes som en analogisk nydannelse (p. 83 ff.), og Gerd Wellejus finder denne forklaring bekræftet ved forekomsten: den findes ikke i noget håndskrift af VLÆR og ikke i de ældste håndskrifter af Jyske Lov (tidligst i AM 453,12°, ca. 1325). Det er dog et spørgsmål, om dette udelukker, at der kan foreligge gamle sideformer.⁷ Det eneste kriterium for jyskhed, som Gerd Wellejus anerkender, er apokope i tostavellesord (p. 90). Den er ikke ukendt i AM 455 og forekommer med vekslende hyppighed i håndskrifter af Jyske Lov. I NkS 295 finder hun syv sikre forekomster, i AM 455 af EL og VLYR kun fem; trods den ringe forskel mener hun dog at kunne bestemme NkS 295 som en jysk tekst (p. 90). I kap. 3 om sideformer registreres vekslen mellem former med og uden a-omlyd; materialet viser et langt mere broget billede end den modsætning mellem østdansk og vestdansk, der sædvanlig opstilles. Det vigtigste afsnit i bogen er det første, hvor Gerd Wellejus gennem den statistiske metode kommer til den konklusion, at de antagne jyskheder i de sjællandske love er arkaismer. Konklusionen er imidlertid betinget af hendes hypotese. Hvis man opstillede den hypotese, at der på lovens nedskrivningstid eksisterede et fælles sjællandsk-jysk lovsprog (skriftsprog), vilde man ved den anvendte metode kunne få hypotesen bekræftet: de jyske træk bliver mindre fremtrædende eller forsvinder i ung lov og ung afskrift, efterhånden som det sjællandske skriftsprog normaliseres. Og hypotesen modsiges ikke af forholdet mellem de sjællandske love og Jyske Lov eller mellem de forskellige håndskrifter af denne.

Der er een mulighed, som hverken Gerd Wellejus eller andre har drøftet, nemlig at jyder kan have været medvirkende ved redaktionen af de ældste dele af Valdemars Lov. Denne teori er fremsat af BRØNDUM-NIELSEN i afhandlingen Om Sprogformen i de sjællandske Love. Han stiller sig afvisende over for Gerd Wellejus's metode og resultater såvel i tidsskriftafhandlingen (p. 90), som i bogen (korrekturnote, p. 109). Medens Gerd

Wellejus's metode er statistisk, inddeler han verberne med omlyd i grupper, deriblandt to, hvor omlydsvokalen støttes af andre bøjningsformer (jf. GG VIII § 807). Hans konklusion er: »Disse omstridte Former kan theoretisk bestemmes enten som gamle genuint sjællandske eller som helt eller delvis jydsk Former, optagne i det i væsentlig Grad fælles sjællandsk-jydsk Lovsprog« (p. 93; jf. GG § 811). Antagelsen af sjællandsk omlyd kan dog ved visse verber støttes af andre kilder (p. 93 f.). Han gør opmærksom på, at C 69 af VLÆR har (næsten) gennemført omlyd ved visse verber, men totalt mangler den i andre (p. 94 f.), og han illustrerer forholdet mellem sjællandske love og Jyske Lov ud fra omlydsformerne i C 39 (p. 95). Det interessanteste afsnit i afhandlingen er det om bøjningsformerne (p. 82 ff.). Brøndum-Nielsen påviser her, at Eriks Lov har et ældre formsystem, der viser overensstemmelse med Trælle- og Tyvkapitlerne i Valdemars Lov, men står i tydelig modsætning til de ældre dele af Valdemars Lov og Sjællandske Kirkelov, der ofte viser samme forhold som Jyske Lov (p. 90). Med Bjerrums bestemmelse af Valdemars Lov som karakteriseret af visse gamle sjællandske former bliver der en modsætning mellem disse og bøjningsformerne, der viser et yngre sprogtrin end Eriks Lov (p. 99). Brøndum-Nielsen fremhæver, at den ældste del af Valdemars Lov, Arvebogen, viser overensstemmelse med vestnorsk lovsprog ved at anvende betingelseskonjunktionen *of*, medens inversionssætning ellers er karakteristisk for østnordisk lovsprog. Arvebogen viser her forholdet 2 : 1, medens forholdet i Orbodemaal er omvendt (p. 102 f.). Også formelen *sum æc haf fyr um mælt* olgn. har parallel i den norske Gulatingslov (p. 101 f.). Ud fra forenklingen i bøjningssystemet og bevarelsen af en særlig form for 1. pers. præs. sg. antager Brøndum-Nielsen, at den første bog er blevet til i Jylland, og henfører den til tiden før 1157, da Valdemar kun var konge i Jylland (p. 106 f.). Han anfører en slægtsberegning i SKAO, der stemmer med jysk ret, men som i VL er erstattet af den sjællandske regel (p. 104 f.). Strafferetten (Orbodemål), med overvejende inversionssætninger, antages at være kommet til på Sjælland, efter at Valdemar var blevet konge over hele riget, og inden for væsentlig samme stormandskreds (p. 107). At loven har været anvendt både på Sjælland og i Jylland, finder han et vidnesbyrd om deri, at et sted i Arvebogen har en håndskriftgruppe *syælanzfaræ logh*, en anden *iuzk logh* (p. 108; jf. Kroman p. 114 f.). Brøndum-Nielsens teori er skarpsindig og argumentationen præget af hans vanlige stringens. Den har fået tilslutning af Erik Kroman, men uden vanskeligheder er den ikke. Brøndum-Nielsen finder overensstemmelse mellem bøjningssystemet i de ældste dele af Valdemars Lov og Jyske Lov i håndskrifter fra o. 1300. Det rejser spørgsmålet, om denne forenkling i bøjningssystemet havde fundet sted i jysk allerede o. 1150. Det er også påfaldende, at ikke blot den på Sjælland tilkomne anden bog, men også den af Absalon i 1171 givne Sjællandske Kirkelov har denne sproform.

ERIK KROMAN har i sin afhandling om landskabslovene undersøgt forholdet mellem de tre redaktioner af Valdemars Lov ud fra overensstemmelser, afvigelser og fejl. Han kommer til det resultat, at SkAO ikke kan repræsentere den ældste form af loven, men må være en bearbejdelse af et sjællandsk håndskrift af ÆR-typen. I Danmarks gamle Love på Nutidsdansk I xvi antog han, at ÆR går tilbage til et gammelt håndskrift af SkAO. Han fremhæver nu, at ÆR og YR »har en enklere og utvivlsomt mere oprindelig Form end« SkAO (p. 113). Paul Diderichsen har i Dansk Prosa-historie (p. 79) sluttet sig til Kromans tidligere opfattelse, at SkAO »med sit mere primitive Sprog og sin enkle Opbygning . . . (er) den ældste af alle Landskabslovene« (anf. st. p. VI).

GERD WELLEJUS har bestemt Ledreborg 12 af Skånske Lov som sjællandsk, fordi det har *gørthæ* v. s. a. *giorthæ*, og hun anfører til støtte herfor dets behandling af de trykssvage

vokaler og dets forenklede kasusbøjning (p. 53). Hun har ikke været opmærksom på, at formen *gørthæ* også forekommer i AM 41,4° (jf. Såby p. 214) og B 69, eller at Brøndum-Nielsen i GG IV (1962) behandler det sammen med de sjællandske love (se § 515 anm. 1). I den ovennævnte afhandling sammenstiller han bøjningsformerne i Eriks Lov med Ledreborg 12 (p. 88–90).

BRITTA OLRIK FREDERIKSEN har i en prisopgave foretaget en systematisk undersøgelse af sprogformen i Ledreborg 12. Hendes konklusion er, at der er »forsvindende få træk ved hs.'s sprog, som ikke kan bestemmes som *muligt* skånske, samtidig med at der er adskillige træk ved hs.'s sprog, som med sikkerhed kan siges ikke at være sjællandske.« Særlig vægt lægger hun på, at håndskriftet har tre tryksvage vokaler *a/æ, i/e, u/o* med spor af vokalharmatisk vekslen, især i håndskriftets begyndelse. Den hyppige brug af *æ* for *a* sammenlignes med CodRun. og B76, *æ* for *i* ved analogisk omdannelse kendes også fra andre skånske lovhåndskrifter. Forenklingen af bøjningssystemet er dog videre fremskreden end i de øvrige gamle håndskrifter.

Et jyskpræget skriftsprog er påvist af POUL ANDERSEN i et Viborg-tryk fra 1531 (1952) og af KARL MARTIN NIELSEN i tre bønnebøger (1956).⁸ Han lægger vægt på, at de samme jyske former forekommer i alle tre tekster, og slutter heraf, at de ikke kan skyldes skriverens dialekt, men må tilhøre det skriftsprog, han er oplært i. En undersøgelse af en fjerde bønnebog viser en tilsvarende sprogform. Det behandlede afsnit er en afskrift efter Christiørn Pedersens Tidebog (1514). Undersøgelsen viser, at en del former er overtaget fra forlægget, men at sproget som helhed, både m.h.t. ortografi og lydforhold, er skriverens. Et jyskpræget sprog finder JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN i Randers bys vilkår og artikler 1609. BRITTA OLRIK FREDERIKSEN har undersøgt dialektpræget i komedien Samsons Fængsel i Randershåndskriftet (beg. af 17. årh.) og finder her en række jyske træk, der optræder med vekslende frekvens (p. 350). I et tillæg behandles to tingbogsuddrag fra Randers (16. og 17. årh.), de er fattigere på dialektejendommeligheder (p. 355). Der kan således påvises jyske træk i en del sen- og eftermiddelalderlige tekster, men der er forskelle både m.h.t. dialektformer og deres frekvens. Størst indbyrdes ligheder viser de senmiddelalderlige bønnebøger. Bjerrum fremhæver betydningen af en undersøgelse af sproget i bispesæders og klostres brevbøger og jordebøger.⁹

KAJ BOM har i en redegørelse for stofafgrænsningen i Gammeldansk Ordbog (1965) givet en udførlig begrundelse for, at folkeviserne ikke medtages. Den er gengivet med offset-reproduktion med indledende bemærkninger under titlen Danmarks norske Folkeviser (1973). I indledningen fremhæver han, at en række ord-gåder finder deres løsning ved hjælp af Aasen. Specielt behandles den sparsomme middelalderlige overlevering. Linköping-håndskriftet med Ridderen i Hjorteham har med samme hånd som visen en notits om håndskriftet: »Dedit Mathias Nicolay in Byørnætweh«. Stednavnet kan ikke som antaget af Grüner-Nielsen være Bjernedegaard ved Sorø, men er det norske Bjørntvedt ved Skien. Grundtvig oplyser, at første halvdel af håndskriftet er norsk, anden halvdel svensk. Efter en gennemgang af nogle sproglige enkeltheder henføres visen til »nordskand. kultur« (M57). Se i øvrigt ndf. p. 111. Grønlandsverset bestemmes som norsk ud fra diftongbetegnelsen.

AAGE JØRGENSEN vil karakterisere folkevisesproget ud fra en enkelt folkeviser. Han inddeler ordforrådet i tre grupper: 1) arveord og gamle låneord, 2) låneord indkommet før eller lige i begyndelsen af viseperioden, 3) senere låneord.

Enkelte tekster

Den mest omdiskuterede tekst har været Skånske Kirkelov. PAUL DIDERICHSEN har i sin Dansk Prosahistorie udtalt, at »den danske tekst afviger i indhold og form så stærkt fra nordisk lovsprog, at man umiddelbart vil være tilbøjelig til at opfatte den som en oversættelse, og enkelte påfaldende afvigelser fra nordisk syntaks vil lettest kunne forklares som direkte kalkeret efter den bevarede latinske tekst« (p. 75). Dette spørgsmål er behandlet af Gordon Albøge og Bent Jørgensen i samme festskrift.

Iflg. GORDON ALBØGE er det karakteristisk for Kirkeloven, at den fastholder de hjemlige bevismidler (den er »først og fremmest en lov om retsplejen i sager mellem bønderne og kirken«, p. 4), og at en række straffebestemmelser svarer til landskabslovenes (p. 5 f.). Også de afsnit, der handler om specifikt kirkelige forhold, lader sig beskrive ud fra de hjemlige landskabsloves syntaks og fraseologi (p. 13. 20). Kirkelovens anvendelse af det indledende *æn um*, der efter Ståhles opfattelse er latinsk påvirket, kan forklares som en hjemlig udvikling (p. 11). Den konstruktion, der iflg. Diderichsen skulde være kalkeret efter den latinske tekst, har klare paralleller i de tre hovedlove (p. 12. 14 f.). Albøge opstiller den mulighed, »at de to tekster er uafhængige af hinanden, men begge afhængige af landskabslovene« (p. 15). Der er steder, hvor den latinske tekst især har kirkens mænd i tankerne, den danske især bøndernes. Den latinske tekst kan være mere præcis, hvor det drejer sig om kirkens økonomiske interesser (p. 15 f.) eller processuelle regler (p. 17). En række eksempler anføres, der viser de to teksters stilistiske uafhængighed af hinanden (p. 20). Albøge drøfter sluttelig de grunde, der kan have fået forskere til at betragte Kirkelovens sprog som stærkt afvigende fra dansk lovsprog.

BENT JØRGENSEN anser den latinske tekst for en oversættelse fra den danske. Han påpeger, at den kun forekommer i to sene håndskrifter, af hvilke det yngste indeholder indskud og tautologier, og at Andreas Sunesens latinske parafrase af Skånske Lov efterfølges af den danske tekst af Kirkeloven. Der anføres flere eksempler på, at den latinske tekst indeholder mere end den danske, men de viser kun, at den danske tekst ikke kan være en oversættelse, som Diderichsen mente. Det afgørende må være misforståelser og forvanskninger. Det latinske *multum* kunde formelt være en misforståelse af *stori* AM 37,4° (de øvrige håndskriftgrupper har *with kast*, *withstorth*). De andre afvigelser, der anføres, synes ikke med sandsynlighed at kunne forklares som opstået ved oversættelse.

THORKIL DAMSGAARD OLSEN har fremsat en helt afvigende opfattelse af Skånske Kirkelov. I efterskriften i AM 37,4° hedder det, at dette er den gamle skrå, som ligger i Lund med kong Valdemars, ærkebiskop Eskils og biskop Absalons segl. Denne efterskrift har Niels Erlandsen »ladet skrive« i forbindelse med kirkestriden med Jacob Erlandsen i 1250'erne. Thorkil Damsgaard Olsen gør gældende, at det i virkeligheden drejede sig om Sjællandske Kirkelov, i så fald er prolog og epilog i Skånske Kirkelov falskneri. Medens Albøge i lovens ord og i bøndernes kamp for dens bevarelse i striden med Jacob Erlandsen ser et vidnesbyrd om, at den har været til gunst for bønderne, lægger Damsgaard Olsen hovedvægten på bøndernes oprør mod Absalon, da han tiltrådte som ærkebiskop i 1178 og krævede loven overholdt, d.v.s. den sjællandske kirkelov indført. Oplysningen om, at skrån er beseglet af biskop Absalon og tekstens brug af ordet biskop taler for, at det er et sjællandsk dokument. Det er usandsynligt, at Absalon som sjællandsk biskop skulde medbesegle en overenskomst mellem ærkebiskoppen og de skånske bønder, hvorimod Eskil som ærkebiskop kunde medbesegle en kirkelov for Sjælland.

BRØNDUM-NIELSEN har behandlet dateringsproblemet. Han antager, at Absalon har

medvirket, fordi han havde givet den sjællandske kirkelov, og at han har beseglet i ærkebiskoppens fravær. Weibull har tidligere forkastet dateringen, fordi loven må være udstedt på et tidspunkt, da Eskil var i Lund. I øvrigt behandler Brøndum-Nielsen enkelte sproglige forhold i AM 37,4^o: relativpartiklen, infortisvokalerne og støttevokalen. Håndskriftet er udgivet i facsimile med en beskrivelse af BRITTA OLRİK FREDERIKSEN.

GORDON ALBØGE har behandlet Vederloven. Han foretager en sammenligning mellem den længere latinske tekst og den korte danske m.h.t. indhold og komposition. Endvidere drøfter han formålet med nedskrivningen.

BRØNDUM-NIELSEN har underkastet den delvis bortraderede skrivernotits i Codex Rantzovianus, E don. var. 136,4^o, en fornyet undersøgelse. Han fastholder over for Kroman sin tidligere opfattelse, at håndskriftet er skrevet i 1430 af Jepp Swale i Wæ. Han finder denne opfattelse bekræftet af et dokument fra 1417, som omtaler Jepp Swale og er skrevet af ham. Desuden gør han rede for en dokumentforfalskning, som Jepp Swale senere gjorde sig skyldig i, og han sætter udraderingen i forbindelse med denne affære.

På to seglremme fra et Romsdal-brev er der fundet fragmenter af en Alexius-legende, der af SEIP er bestemt som norsk fra det 15. årh. I 1961 har Seip yderligere fremdraget to seglremme med fragmenter af en Cecilia-legende. Iflg. BRØNDUM-NIELSEN må teksterne af palæografiske grunde henføres til det 14. årh., og han bestemmer sproget som dansk. Seip har sluttet sig til hans opfattelse.

HANS VEIRUP har udarbejdet en sprogbeskrivelse af Skråen for St. Knudsgildet i Flensborg med Bjerrums Grammatik over Skånske Lov som mønster. Beskrivelsen er fremkommet ved et seminar, hvor deltagerne fik opgaver i de enkelte afsnit.

ANDERS BJERRUM kommer i sin afhandling om hyldingsbrevene ind på sprogskiftet i diplomerne. Efter Skautrups opfattelse er brugen af dansk i de skånske provinser en efterligning af svensk skik, i kancelliet antagelsen af norsk og svensk brug. Efter Bjerrums mening er den afgørende forskel ikke den mellem fremmede sprog og modersmål, men den mellem latin og folkesprog (altså middelnedertysk eller dansk). »Følger vi denne tankegang, får vi lidt bedre orden i historiens forløb: Vi kan anskue overgangen til folkesproget i Danmark og Sverige som en udløber af en europæisk bevægelse, der begynder i Norditalien i slutningen af det 12. århundrede, fortsætter i Frankrig og Tyskland i det 13. århundrede, når til Østersøegnene ca. 1300, fortsætter i Danmark ca. 1325 og i Sverige ca. 1343 (Sverige får nedertyske diplomer samtidig med svenske). At det første dansksprogede diplom kommer så sent som 1364, må da bero på, at det nedertyske sprog har en stærkere stilling her end i Sverige blandt diplomudstedere og -modtagere, og dette passer godt med den tyske adels dominans i det 14. århundredes Danmark« (p. 256 f.). Det er muligt at se anvendelsen af svensk og nedertysk i Sverige som en udløber af bevægelsen fra syd; men ud fra de historiske forhold synes det dog rimeligt også at regne med en påvirkning fra Norge.¹⁰ Det ældste danske diplom fra 1364 er fra Halland, og de skånske og hallandske diplomer viser svensk påvirkning (p. 257). Ortografien i hyldingsbrevene stemmer i det væsentlige med Roskildebispens Jordebog, men viser en række middelnedertyske træk, og der forekommer mange nedertyske låneord, i alt 25; de hallandsk-skånske adelsbreve har kun få af disse låneord. I otte traktater fra 1376 i kongens arkiv, hvoraf tre måske er skrevet af en dansk kancelliskriver, har Bjerrum fundet hovedkilden til de nedertyske bestanddele i hyldingsbrevene¹¹ (m.h.t. det diakritiske tegn over *u* er der dog ikke overensstemmelse). Af de 25 låneord findes de 17 der (4 forekommer i andre dokumenter), og det fremhæves, at disse låneord findes i yngre kilder, men ikke i samtidige eller ældre (dette kan dog til dels bero på

kildeforholdene). Der er endvidere overensstemmelse i formelstof og opbygning. Også den karakteristiske vending *meth henne di oc forderue* genfindes i traktaterne. Bjerrums afhandling er et vigtigt bidrag til dansk diplomsprogs historie, og fra formens side er den mønstergyldig.

MARIUS KRISTENSEN har i en kendt afhandling om Rydårbogen ment at kunne bestemme skriverens dialekt: han er fra Djursland, men under opholdet i Sønderjylland er hans taleprog blevet farvet af den lokale dialekt.¹² Rydårbogen findes i E don. var. 3,8°. THORKIL DAMSGAARD OLSEN har foretaget en sammenligning mellem dets forskellige tekster og er kommet til det resultat, at der er et skarpt skel mellem dets første del, der indeholder Jyske Lov og Erik Klippings forordning 1284, og dets anden del, der indeholder Erik Klippings håndfæstning 1282, kongeløfterne i Kristoffers håndfæstning 1320 samt Rydårbogen. Skriftnormen i den første del stemmer med de gamle håndskrifter af Jyske Lov, medens den i anden del svarer til håndskriftets tilblivelsestid o. 1400. Afskriften af Jyske Lov er overordentlig fejlfuld. Overspringelser og dittografier synes at vise, at forlæggene har haft forskelligt format (forskellig linjelængde). Sprogformen er næsten helt bestemt af forlæggene, og det er mest sandsynligt, at skriveren har været en udenlandsk professional, som ikke har forstået teksterne (p. 270): »munken fra Djurslands Nørre herred og hans nordvestslesvigske omgangsvener erstattes af en fremmedarbejder, der i eet håndskrift har afskrevet teksten fra et gammelt duodezhåndskrift af Jyske Lov og fra et ungt oktavhåndskrift med oversættelser af håndfæstningerne 1282 og 1320 samt af Rydårbogen« (p. 272 f.).

Bidrag til Peder Laales ordsprog er givet af udgiverne af Danmarks gamle Ordsprog (Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Peder Laale udkommer i 1979). IVER KLÆR har for første gang påvist en forbindelse mellem Peder Laale og en udenlandsk middelalderlig ordsprogssamling i et håndskrift i Basel. På grundlag af dets benyttelse i en ordsprogssamling har han konstateret, at 59 af Peder Laales latinske ordsprog genfindes i dette håndskrift. Han har endvidere givet et tolkningsforslag til ordsproget *Møø ær blij som brwdh hwn sprangh i sæng Tijl drængth meth baade skoo* (nr. 21). JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN har behandlet det middelalderlige fragment, det er bl.a. af interesse for spørgsmålet om ordsprogssamlingens ordning, og han har givet et tolkningsforslag til ordsproget *Man scal eij alle ordh ædæ giffue* (nr. 355).

POUL LINDEGÅRD HJORTH har i sin disputats om Karl Magnus' Krønike behandlet dels forholdet til den norske Karl Magnús Saga, dels forholdet mellem de danske tekster. En meget omfattende undersøgelse drejer sig om muligheden for et ukendt svensk mellemed, forskelligt fra den bevarede svenske tekst. Visse sprogformer kunde tale for, at den danske tekst har indeholdt svenske træk, men det er vanskeligt at adskille disse fra skånske former, og de berettiger ikke til at antage et svensk mellemed (p. 181). Det andet led i undersøgelsen er de udførlige ordforrådsstudier (p. 182–305). Poul Lindegård Hjorth er af den opfattelse, at der kan påvises svecismer i den danske tekst (p. 309 f.). Iblandt dem er der ord, der vanskeligt kan betragtes som fristående svecismer, og hans konklusion er: »Det kan ikke bevises, at der har været et svensk mellemed mellem N og D; men visse konstituerende elementer i D's ordforråd lader sig lettest forstå, hvis man antager et sådant« (p. 314). Ved den mundtlige handling stillede Brøndum-Nielsen og Bjerrum sig afvisende hertil.

I udgaven af Ghemen-trykket af Sjælens og Kroppens Trætte giver POUL LINDEGÅRD HJORTH en udførlig redegørelse for den latinske kilde, forholdet mellem de nordiske tekster (foruden trykket kendes teksten i to svenske håndskrifter og et lille fragment i

lovhåndskriftet AM 41,4^o, o. 1350), og sluttelig behandles spørgsmålet om digtets proveniens og alder. Poul Lindegård Hjorth anser det for sandsynligst, at digtet går tilbage på en svensk oversættelse fra latin, tilhørende begyndelsen af det 14. årh. (p. 173). Han anfører til støtte herfor dels rimbrugen, dels anvendelsen af relativet *sum* samt rimet *komber* 'kommer' ~ *domber* 'dom' i den svenske tekst.

Ridderen i Hjorteham i Linköping-håndskriftet, som Kaj Bom har anset for at være en ikke dansk tekst (ovf. p. 108), er senere undersøgt af POUL LINDEGÅRD HJORTH. Han kan henvise til Bertil Ejders beskrivelse af håndskriftet i udgaven af postillen (1974). Han bringer et fotografi af siden og giver en læsning med enkelte rettelser til Svend Grundtvigs læsning. At håndskriftet har været i Norge, fremgår af en ejernotits, det har tilhørt Solum kirke, og givener er norsk. Postillen er ikke norsk, som angivet i notitsen og anført af Grundtvig, selv om den del, der er skrevet af hånd 1, indeholder norvagismer og et norsk palæografisk træk; samlingshåndskriftets tredje del er en svensk postille. M.h.t. de træk, der iflg. Bom skulde vise, at visen er af »(svensk eller) norsk proveniens«, afviser han Boms opfattelse. Der forekommer to former, der peger bort fra dansk, snarest mod svensk (*stolz*, *talen*), men dens sprog er efter sit helhedspræg dansk.

Dronning Elisabets breve har tiltrukket sig opmærksomhed på grund af deres utraditionelle ortografi. VILH. THOMSEN har i 1892 påvist, at skrivemåderne viser palatalisering af *l* og *n*, og Skautrup (DSH II 192) har samlet former, der er udtryk for tidens talesprog. POUL LINDEGÅRD HJORTH har behandlet brevene ud fra et ortografisk synspunkt.¹³ De karakteriseres ved en »i samtidens privatortografi usædvanlig principfasthed« (p. 412), og et fremtrædende træk er den gennemførte økonomi: hun anvender kun 6 vokaltegn (ikke *i* og *æ*), og hun bruger ikke dobbeltskrivning af konsonant. Ortografien viser konsekvens, men alligevel en fluktuation, fordi hun har arbejdet med sin ortografi. Enkelte spor af fransk ortografi findes, således *qu* for *k*, men han finder det tvivlsomt, om *oy* i *soyr* står for *wa* som i fransk. Han tager afstand fra Skautrups opfattelse, at hun har lært sig »dansk gennem øret«, og argumenterer for, at hun har modtaget undervisning i skriftlig dansk. Men hun har udformet sine egne notationsprincipper, og visse træk kan være bestemt af talesprog.

BRØNDUM-NIELSEN har underbygget dateringen af Kölnverset med palæografiske kriterier; han bringer et facsimile af siden og et af verset. BIRGITTE HOLT LARSEN har opstillet den hypotese, at Stenbogen i K 4 ligesom Hellige Kvinder i samme håndskrift har stået i Harpestreng-håndskriftet K 48, og hun finder i de to teksters blanding af gamle og nye former en støtte for denne antagelse. HANNE REGNAR har sammenlignet første side af NkS 70r,8° (køgebogen) med Stockh. C 41 af Jyske Lov og fået bekræftet Marius Kristensens antagelse, at siden indeholder slutningen af Abels forordning, som ender defekt i C 41 (de to håndskrifter har tidligere udgjort eet). Hun aftrykker slutningen efter håndskriftet, som ikke er benyttet i Kromans udgave. KAREN THUESEN har beskrevet sprogformen i Jens Billes visebog, der bestemmes som østdansk (»et let nordøstjællandsk præget rigssprog« p. 65).

Ortografi og lydforhold

NIELS HAASTRUP har i en afhandling med titlen *The Minim-Confusion* stillet det spørgsmål, om visse skrivemåder, der forklares lydhistorisk, kunde være valgt af skriveren for at sikre den rette identificering af enkeltbogstaver i en sekvens af bogstaver bestående af

normalbaculi (baculi er den latinske, minims den engelske betegnelse for skriftens stave). »Hvis det kan lade sig gøre at finde forklaringsmuligheder ved en analyse af selve skriften, er det klart, at sådanne forklaringsmuligheder i en kildekritisk procedure må have prioritet over de forklaringsmuligheder, som lydhistorikeren finder i det talesprog, som korresponderer med skriftsproget, men som han kun kender gennem skriftlige kilder« (p. 380). De bogstaver, der er mest udsatte for forveksling, er *i* : *n* : *u* : *m*. Brugen af *y* for *i* i forbindelse med nasal er velkendt; Hastrup nævner også en anden mulighed: *i* kunne erstattes af *e* efter nasal (p. 384); men da det kun sker, når *i* står for kort vokal, og *e* for *i* findes i andre forbindelser, må det være rimeligst at antage lydåbning. Efter en vokal med nasalstreg kunde skriveren tilføje *d* for at vise, at nasalstregen står for *n*, men løber den risiko, at *nd* af en læser kunne opfattes som vidnesbyrd om mouillering (p. 383). Men man må stille det spørgsmål om *nd* forekommer ikke blot for *nn*, men også for *n*. Derimod kan indskud af *p* mellem *m* og *n* og andre af hans eksempler tilfredsstillende forklares som palæografisk bestemte. Hastrups afhandling er en skitse, der opridsrer de teoretiske muligheder. Det vil kræve analyse af håndskrifter at vise, i hvilken grad disse muligheder udnyttes.

I afhandlingen om Christiern Pedersens reform sammenligner NIELS HAASTRUP en række punkter med de regler, der formuleredes i traktater om latinsk ortografi, først og fremmest de regler, der blev udsendt af Jodocus Badius Ascensius, mesteren for Saxo-udgaven.

Brugen af *-æ* for *-a* i CodRun. og B 76 af Skånske Lov har været forklaret som sjællandsk påvirkning. Men i første del af B 74, som Kroman daterer til snarere før end efter 1250, er *-æ*-formerne dominerende, og Bjerrum og Hald har vist, at sjællandsk i første halvdel af det 13. årh. i adskillige tilfælde har *-a* bevaret. BRØNDUM-NIELSEN mener derfor ikke, at den sjællandske hypotese kan opretholdes. Han antager, at grundhåndskriftet *A snarest repræsenterer en nordskånsk dialekt, og sammenstiller med brugen af *-æ* i Smålandslagen og Äldre Västgötalag. Den geografiske sammenhæng er dog tvivlsom; lokaliseringen af *A-teksten til Nordskåne er hypotetisk, og den mest udstrakte brug af *-æ* i fornsvensk viser Upplandslagen (»det öppna a-ljud«, som anføres efter Wessén, er fra Upplandsmål, ikke fra Västgötamål). Forholdene er, som Brøndum-Nielsen nævner, ikke ensartede: Äldre Västgötalag viser vokalharmonier, medens den udbredte brug af *-æ* i A-teksterne forklares som analogi efter langstavede ord med vokalbalance, hvor *-æ* senere fortrænges af *-a* ved den modsatte tendens. Ligheden med svensk består i, at *-æ* viger for *-a* i yngre håndskrifter.

KRISTIAN HALD har forklaret navneformerne *Eglef*, *Ægglef* (Valdemars Jordebog) og *Skodburgheret* (smst.), *Skoddburg hæreth* (ca. 1325) som vidnesbyrd om en assimilation af ustemt klusil og stemt konsonant, hvor klusilen bliver stemt og i denne stilling realiseres som lang. Hvis denne opfattelse er rigtig, »betyder det, at man må være varsom med at betragte løsrevne Skrivemaader med *g* og *d* som Udtryk for normal Svækkelse af henholdsvis *k* og *t*« (p. 299). Halds forklaring kan anvendes på flere af Skautrups tidlige eksempler. I et foredrag i Selskab for nordisk filologi (13/5 1975) har Hald drøftet de ældste eksempler på klusil- og spirantsvækkelse. KRISTIAN HALD har forklaret tilnavnet *Kylnæscugh* i Ribe Oldemoder som opstået ved lydlukning af *skōgh*. Som appellativ forekommer *schugh* i St. Knudsgildes skrå i Flensborg, og i ældre kilder findes en række stednavne med *-skugh*, *Skug-*. Han slutter heraf, at ordet skov har været udtalt med *u* i Sønderjylland i ældre middeldansk. Lydlukningen sammenstilles med *hōgh* > *hygh*; nogle marknavne i Svans viser, at spiranten i *hygh* har været bevaret, så længe der har været talt dansk.

Formen *koma* (:kuma) forklares i almindelighed som a-omlydt. KARL MARTIN NIELSEN har vist, at de ældste danske håndskrifter overvejende har *kum(m)æ*, yngre tekster *kom-mæ*; forholdet er det samme ved *sumar*, *thumælfingær* og, som Harry Andersen har påvist, ved *summi*. Han slutter sig til Hesselmans opfattelse, at a-omlyd ikke er indtrådt foran *m*, og regner med lydåbning i formerne med *o*. Vestnordisk har *u* foran *m* undtagen i *koma*, hvor forklaringen er tvivlsom.

Enkelte lyd- og bøjningsformer

HARRY ANDERSEN har i sin afhandling om *fiūri* og *fyrītiughu* sluttet sig til Valter Janssons opfattelse, at *iū*, vn. *iō* går tilbage til *eu* og ikke kan være en brydningsdiftong, som almindelig antaget; *y* i *fyrītiughu* viser i-omlyd af *eu*. Endvidere afviser han, at *fiūri* kan gå tilbage til **fiudrir* med svind af *ð*. Han antager, at *fiūri* i lighed med de vestgermanske former går tilbage til en form med *q*, der kan svinde foran *w* som i ordene *hjul* og *syn*. Formen *fiūri*, vn. *fiōrir* over for neutr. *fiughur*, vn. *fiqgur* viser svind af *q* og sekundær diftong *eu* over for bevaret *q* og brydning af *e* (< **fegur-*). Forholdet kan sammenlignes med *biūr* : *biavær* (< **bebura-*), *iūr* : vn. *iqfurr* (< **ebura-*). De vanskelige former får hermed en tilfredsstillende forklaring.

Det bevarede *r* i *lōrdag* (vn. *laugardagr*) har været forklaret på forskellig måde. HARRY ANDERSEN har foreslået at antage overgangen $R > r$ foran dental inden bortfald af *r*. Af Harry Andersens fem eksempler med bevaret *r* foran dental kan *syntær dagh* være påvirket af *siunættær* (*syntær* behandles i en ekskurs), to er senmiddelalderlige (*natteriid* forekommer kun i enkelte unge håndskrifter af Jyske Lov, de gamle har alle tre steder *nattæ iith(æ)*), et er fra Moth, og regelen passer ikke på de gamle eksempler fra lovsproget (GG II 358 f. 362). KRISTIAN HALD har påvist, at nordjysk (Vendsyssel og Thy) bevarer *r* længe i stednavne, det forekommer også i navne, der ikke er særlig gamle.

I Jyske Lov er akkusativformer på *-æn* sjældne og forekommer kun i en bestemt konstruktion; denne brug betegner ANDERS BJERRUM som en arkaisme. Akk. fem. sg. på *-æ* er noget hyppigere; den karakteriserer han som gammeldags. Denne form kan vikariere for akk. m. sg. I de sjællandske love er der lidt flere eksempler på femininum for masculinum. »Disse genusvikarieringer i det sjællandske skriftsprog vil senere blive behandlet i en større sammenhæng; her skal blot foregribes, at det er dem, der resulterer i, at nominativendelsen *-ær* forsvinder. Også i nom. sg. vikarierer fem. for masc.« (p. 4). Jf. ovf. p. 109. BJERRUM har endvidere forklaret formerne *loghthæ* og *soghthæ* som analogidannelser efter præt. part. *loghth* og *soghth* eller participialadjektiverne *logh*, *sogh* med u-omlyd i fem. sg. Herimod har BRØNDUM-NIELSEN i afhandlingen om analogi og frekvens hævdet, at femininum ikke har haft en sådan frekvens, at mask. sg. af adjektiverne eller de nævnte præt.-former kan være bestemt af fem. sg. som virkende faktor. Den af Bjerrum hævdede femininum-dominans modsiges af de adjektiviske pronominers former *den*, *denne*, *nogen* osv. og af de østdanske dialekters *-or* i adjektivernes maskulinum, i det skånske hovedområde overført til femininum. Han anlægger det syn på adjektivernes bøjning, at forenklingen førte til, at der over for de frekvensstærke endelser *-t* (neutrum) og *-e* (best. f. og pl.) kom til at stå en singularisform uden endelse.

BRØNDUM-NIELSEN har givet en udførlig redegørelse for enstavelsesparticipierne i stærke verber. Formerne forekommer tidligst i jyske håndskrifter o. 1300 i verber med *-t*. Udviklingen består i synkope og kan sammenstilles med den jyske apokope (p. 33). Da den finder sted ved vokal + *t*it, må den være ældre end klusilsvækkelsen, og den forud-

sætter et sprogtrin, hvor neutrumformen er i usvækket brug. I det 15. århundrede optræder formerne nu og da i østdanske håndskrifter, men bibelen 1550 har kun usynkoperede former af simpleksverber, i senere bibler findes en del enstavelsesformer. Forholdet i dialekterne og rigssproget behandles i særlige afsnit.

Præt. *giorthæ* blev af Kock forklaret som en form med brydningsdiftong; men denne opfattelse må vist siges at være forladt til fordel for den forklaring, som OTTO VON FRIESEN fremsatte i 1934. Han betragter *giorthæ* som en omdannelse efter præet. part. neutr. med analogisk palatalisering: *gqrt* > *giqrt* > *giørt*. HARRY ANDERSEN har i ANF 1945 sluttet sig til denne forklaring med den modifikation, at *giorthæ* kan være udviklet af *giørði*, omdannet af *giærði* ved analogisk overførelse af vokalen i part. *gqrr*, og han læser *kiarþu* Valleberga som *giqrðu* (von Friesen læste *g(i)ørþu*, fordi han anså *giorþe* for en lang yngre form). I sin senere afhandling fastholder han denne opfattelse og afviser Karl Martin Nielsens forslag, at *kiarþu* kunde være en form med yngre u-omlyd, uden forbindelse med *giorthæ* i Skånske Lov (ANF 1960). KARI MARTIN NIELSEN har fremlagt materialet fra de danske lovhåndskrifter: formen med *io* er ældst i skånsk, sjællandsk har *io* og *ø*, jysk har udelukkende *ø* i de ældre håndskrifter. Ud fra forekomsten af *gørthæ* i de sjællandske love slutter han, at formen ikke er en jyskhed. M.h.t. *io*-formens alder fremhæver han, at B 74 af Skånske Lov er det ældste håndskrift, hvor *giorthæ* er gennemført, ældre end de svenske lovhåndskrifter. Iflg. BRØNDUM-NIELSEN kan præet. part. ikke alene være udgangspunkt for formen *giorthæ*, idet præet. har større frekvens end part. Ved udviklingen *gørwa* > *gøra* med kort vokal skiller verbet sig ud fra 3. svage klasse og får mulighed for tilslutning til 2. svage klasse og verbet *thora*. Denne tilknytning giver sig udslag i omdannelsen af præet. sg. *gørr* (over for vn. *gerir*). Ved bøjningen *gørr* – *gørði* – *giqrt* med en vekslen mellem omlydt og ikke omlydt vokal sker der en yderligere tilknytning til 2. svage klasse ved dannelsen af præet. *giqrði* (>*giorthi*), støttet af præet. *thorthi*. Formens udbredelsescentrum antages at være Skåne (Valleberga og B 74). Brøndum-Nielsen anser således omdannelsen for at være ældre end von Friesen (før overgangen *q* > *ø* foran *rð*, *rt*), og tager sit udgangspunkt i inf. *gøra*; men inf. har *w* på Valleberga-stenens tid (*kirua* Lund-st.), og 2. klasse har *-ia* i infinitiv.

Præt. *sættæ* betragtes i almindelighed som en gammel sjællandsk form svarende til vn. *setta*. Den kendes i Eriks Lov og sjællandsk dialekt. KARI MARTIN NIELSEN har påvist, at den også forekommer i gamle håndskrifter af Jyske Lov, og at den anvendes hyppigere i yngre håndskrifter, såvel sjællandske som jyske. Han anser formen for en analogisk nydannelse, der ikke er specielt sjællandsk.

Verberne *sælia*, *kwælia*, *tælia*, *wælia* har i gl. d. i præet. og præet. part. sideformer med *o*: *soldæ*, *sold* osv. Men rigssproget har *solgte* : *kvalte*, *talte*, *valgte*. Aage Hansen synes at betragte dette som en tilfældighed. KARI MARTIN NIELSEN har påpeget, at dette stemmer med forholdet i østdanske dialekter og svensk. I *saldæ* er vokalen behandlet på samme måde som foran urnordisk *ld* (f.eks. *halda*); dette er af Kock sammenstillet med, at vn. har *selda* over for *valda* (med synkoperet *i*).

Syntaks

PAUL DIDERICHSEN: Dansk Prosahistorie I:1 indeholder kapitler om lovsproget, bibeloversættelser og prædiken. Bogen er indrettet til undervisningsbrug med tekstprøver og dertil knyttede opgaver. Under lovsproget gøres rede for retsregelens to dele: retstilfæl-

det (betingelsen) og retsresolutionen. I de ældste love, Kirkeloven, Arvebogen og Verderloven, indledes betingelsen hyppigt med en konjunktion (evt. + overgangspartikel *æn*), og Diderichsen ser heri (i tilslutning til Ståhle) påvirkning fra latinsk syntaks (p. 75 f.). I Skånske Lov anvendes spørgeformet konditionalsætning, således overvejende også i Eriks Lov og Jyske Lov; det er den nordiske type (p. 87). Retsresolutionen kan have verbet i konjunktiv eller have modalkonstruktion; sætningen kan indledes med et genoptagende *tha*, dette sker hyppigst i sætninger med modalkonstruktion og er muligvis bestemt af rytmiske hensyn (p. 87). Sætningskæder med mange ledsætninger betragter Diderichsen som efterligning af latinsk syntaks (p. 81, 97), og han polemiserer mod Skautrups opfattelse af lovsproget som udtryk for »folkets tale« (p. 93 ff).

Af specialstudier er fremkommet NIELS HAASTRUP: Infinitiv + skullende (disputats), BENTE LIBBST HANSEN: Konditionalsætningen i gammeldansk, ALLAN KARKER: Infinitivneksus i »Sjælens Trøst«.

Ordforråd

JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN har samlet en del ordstof fra latinske diplomer. Dette ordstof er af betydelig interesse for leksikografien; det kan dreje sig om ord, der kun kendes fra diplomer, eller som tidligst forekommer der, eller som har en ellers ukendt betydning. I en del tilfælde kan Kousgård Sørensen give en tolkning af ord, som tidligere har været misforstået (f.eks. *sylækrængæræ*, p. 543). Han påpeger også, at det er vigtigt at være opmærksom på, hvorledes det danske ord står i konteksten. Den latinske glose kan være et overbegreb, hvortil den danske glose må henføres, eller den kan være synonym med den danske. Ordet *maning* er således med urette blevet forstået som synonymt med de latinske ord (p. 549).

VIBEKE KELSTRUP NIELSEN har registreret betegnelserne for legemsdelene i Harpestrengs Urtebog og sammenlignet dem med de nu brugelige. Det påpeges, at over halvdelen af de ord, der er tabt, associeres med kønslivet eller fordøjelsen. I Harpestreng forekommer adskillige ord for de mandlige genitalia, men ingen for de kvindelige.

KARL MARTIN NIELSEN har samlet betegnelserne for ypperstepæsten. Såvel Vulgata som andre latinske tekster anvender vekslende betegnelser, og denne brug afspejles i de middelalderlige religiøse skrifter. Ordet *biskop*, der har samme anvendelse i oldengelsk, oldhøjtysk og oldsaksisk, og som er det almindeligste, bruges specielt som oversættelse af pontifex. Ordet *præstæhoffding*, der svarer til Vulgatas princeps sacerdotum, forekommer kun i tekster, der er oversat fra svensk, og i reformationstidens oversættelser af Ny Testamente; derimod er *hoffding* ret almindeligt. Afhængigheden af Vulgata fortsætter i reformationstidens oversættelser af Ny Testamente trods benyttelsen af Luther, der anvender *der høhe priester*. Først i Christian III's Bibel skabes en fast terminus, *den Ypperste Prest*, der kun forekommer enkelte gange i reformationstiden. I det svenske Nyia Testamentit 1526 blev *then öffuerste presten* gennemført.

I afsnittet Ordforrådsstudier (p. 182–314) behandler POUL LINDEGÅRD HJORTH de ord i Karl Magnus' Krønike, som Christiærn Pedersen udskifter med andre. Specielt redegøres for forekomsten af de ord i gammeldansk, som kan tænkes at være svecismer (jf. ovf.).

Enkelte ord

MARIE BJERRUM har identificeret ordet *oggen* 'fremmed' hos Suso med et jysk dialektord, der findes i forskellige former (i ældre kilder *aaginde*, *oginde* o.fl.), og som hun forklarer af *ukunn* eller *ukænd* (i Skautrup's Jysk Ordbog er ordet behandlet under II *agende*).

Ordet *glugmaaned*, januar, forklares af BRØNDUM-NIELSEN ud fra verbet *glugge* 'hugge hul i isen for at fange fisk'.

I diskussionen om *lykill* : *nykill* har BRØNDUM-NIELSEN inddraget lovsprogets *nokka kona* 'en kvinde, der bor for sig selv (og har særlige arverettigheder)'. Første led forklares som en m. an. stamme *nokki* »om Redskab med (bøjet) Krog, in casu: Nøgle til Dørblaas, idet disse Fruer med egne Opholdsrum har været forsynede med dertil hørende Nøgler«, altså med samme betydning som *nykill* < *hnukila-. En afledning til *hnuk- finder han endvidere i *nøglingh* 'nøgledreng' (Peder Laale 232).

Udtrykket *then smwskenne so* i et ordsprog i Dyrerimene er af BRØNDUM-NIELSEN forklaret som 'den smudske de so' (med *-en* for *-et* og tilknytning til præs. part.) (GG IV 38. 107). KRISTIAN HALD tolker det som præs. part. til et verbum *smuske* 'rage til sig på en lumsk Maade', der forekommer i smålandsk dialekt.

ALLAN KARKER har givet en omfattende behandling af ordet *myndrik*, der anvendtes om prammænd i København og andre sundbyer, tidligst i nedertysk form *mundrick*, *munderk*. Ordet forekommer ældst i Gutalag, anvendt om et fartøj. Karker antager, at tyskerne i Visby har lånt det gutniske ord og udvidet det til at omfatte bådføreren. Herfra er det lånt til Reval, hvor det forekommer i nedertysk, højtysk eller estnisk form, og herfra eller fra Visby er det kommet til Øresundsbyerne. I Tyskland kendes det ikke. Karker drøfter de forskellige forslag til en etymologi.

ALLAN KARKER har ved en prøveredaktion af bogstav D til Gammeldansk Ordbog søgt at bestemme betydningen af Rimkrønikens *dwss*, som Molbech tillægger betydningen 'skjul', og som Brøndum-Nielsen sætter i forbindelse med det nyno. verbum *dusa*, 'dække for øjnene'. Karker tager sit udgangspunkt i Saxos *stramentum*, 'halm, strøelse' og sammenstiller med jysk *dus*, 'gammel taghalm', i bornholmsk og lollandsk om rivelse. Ordet findes også i svenske dialekter og nynorsk. I Rimkrøniken er ordet anvendt 'om halm eller strå som underlag for sovende'.

Over for vn. *njóta* og *nyta* har gammeldansk *nyta*, og det har været omstridt, hvilket af de to vn. ord det svarer til. KARL MARTIN NIELSEN har forsøgt at adskille de to verber ud fra bøjning, konstruktion og betydning, især i lovsproget. Der er i lovsproget kun en enkelt bøjningsform, der viser noget. *njóta* konstrueres oprindeligt med genitiv, bevaret i nogle få tilfælde; *nyta* kan forbindes med *af*. Bestemmelsen må hovedsagelig foretages ud fra betydningen, og her kan varianter i nogle tilfælde være vejledende. *njóta* antages at have grundbetydningen 'besidde (få, beholde)', *nyta* har betydningen 'bruge'; men der kan indgå et fælles betydningselement 'have gavn, nytte af'. Væsentlig samme betydning som *nyta* har de sjældnere forekommende *nøta* og *nytia*.

Ud fra en sammenligning mellem de anvendte verber i hærværkskapitlet i Valdemars Lov og Eriks Lov har KARL MARTIN NIELSEN foreslået at tolke dette som kun omhandlende ejendomsforbrydelser. Der er dog en sproglig vanskelighed: *takær* og *huggær* har som objekt *nokær*, ikke *nokæt*. Verbet *scenæ* (uden objekt) gengives i oversættelsen ved 'saare', men han vil tillægge det en lignende betydning som kapitlets *brytær* (uden objekt) og mener at finde en støtte i svensk lovsprog, hvor *skena* sandsynligvis forekommer sideordnet med *bryta* med *hus* som objekt. Endvidere antager han, at verbet kan forekomme i Christina-legenden, hvor præt. *skændæ* og *brøt* er oversættelser af latinens *confringere*.

Udtrykket *skænde og brænde* har KARL MARTIN NIELSEN forklaret som en omydning af *skindæ ok brænnæ*. Rimkroniken har såvel *skenne oc brænde* som *skinde och brænde* (præt.). *skindæ* er et låneord fra mnt. *schinden* 'plyndre', der hyppigt forekommer i forbindelse med *bernen* 'brænde'.

NIELS ÅGE NIELSEN har foreslået at *wisnæ* i HarpS kan være forvansket af *wicnæ* (jf. vn. *vikna*), svarende til *wegnæ* 'blive blød, slap' i Harp K. Om en palæografisk forveksling, svarende til *dem*, der anføres i note 4, synes der dog ikke at kunne være tale.

PETER SKAUTRUP har fra Øm klostres krønike fremdraget et *harughe*, som kan identificeres med *harg, hørg* i stednavne. I teksten er det betegnelse for en indhegning af sten (i oversættelsen af teksten er det gengivet ved 'stod').

Udgaver

I serien Corpus Codicorum Danicorum Medii Aevi er udgivet håndskrifter af Skånske Lov i vol. III (1961), VI (1964) med indledninger af BRØNDUM-NIELSEN og VII (1965) med indledning af KARL MARTIN NIELSEN, af Jyske Lov i vol. IX–X (1972–73) med indledning af PETER SKAUTRUP, endvidere »Gammeldanske Krøniker« i vol. V (1965) med indledning af ERIK KROMAN. Med benyttelse af Gammeldansk Ordbogs dupliserede seddelsamlinger har Det danske Sprog- og Litteraturselskab fremstillet udgaver af en del hidtil uudgivne tekster: Gammeldanske Diplomer. Gruppe A. 1. række I–IV. 1364–1410 (1959–61), 2. række I–IV. 1411–1435 (1968–69), Gammeldansk Passions-traktat (1968), Bonaventura. Tre skrifter i gammeldansk oversættelse (1968), Gammeldansk Bibeloversættelse. Den utrykte del. I–IV (1968–69), Lægebøger. Bondepraktika. Griseldis (1970). Danmarks gamle Folkeviser I–X er af Universitets-Jubilæets danske Samfund genudgivet i fotografisk optryk (1966–67) og afsluttet med bind XI. Melodier (1976), XII. Registerbind (1976). I bind I er genoptrykt Svend Grundtvigs Prøve fra 1847.

Enkeltudgaver: Den danske Rigslovgivning indtil 1400, ved ERIK KROMAN (1971), Sjælens og Kroppens Trætte og Ars Moriendi. Med facsimileudgave af Ghemen-trykket, ved POUL LINDEGÅRD HJORTH (1971).

Kalkars Ordbog til det ældre danske sprog I–V er genudgivet i fotografisk optryk ved Universitetets-Jubilæets danske Samfund med tilføjelse af bind VI (ved JØRGEN LARSEN), indeholdende MARIE BJERRUM: Otto Kalkar og hans Ordbog samt Kalkars kilder og hjælpemidler (1976).

Universitetets-Jubilæets danske Samfund har endvidere udgivet facsimileudgaver af Det 16. århundredes danske vokabularier: I. Christiørn Pedersen: Vocabularium ad usum dacorum 1510 ved INGER BOM og NIELS HAASTRUP (1973), II. Henrik Smith: Hortulus synonymorum 1520 ved INGER BOM (1974), III. Jon Tursen: Vocabularius rerum 1561 ved JØRGEN LARSEN (1975).

Bibliografi

Forkortelser: *AphS* Acta Philologica Scandinavica. *Danica* Danica. Studier i dansk sprog. Til Aage Hansen. 1964. *DSt.* Danske Studier. *FestskrHald* Festskrift til Kristian Hald. Navneforskning. Dialektforskning. Sproghistorie. 1974. *StudierPoulAndersen* Studier i Dansk Dialektologi og Sproghistorie tilegnede Poul Andersen. 1971.

- Albøge, Gordon: Kirkeloven og landskabslovene. Studier Poul Andersen (1971) 1–22.
- Albøge, Gordon: Til Vederloven. FestskriftHald (1974) 293–318.
- Andersen, Harry: Lørdag. Danica (1964) 181–88.
- Andersen, Harry: Formerne gjorde og gjort. Arkiv för nordisk filologi LXXX (1965) 209–16.
- Andersen, Harry: Pronomenet jeg. Kopenhagener germanistische Studien I (1969) 244–55.
- Andersen, Harry: Talordene tredive og fyrretyve. FestkrHald (1974) 319–29.
- Bjerrum, Anders: Adjektivernes accusativendelse *-æn* i Jyske Lov. Danica (1964) 1–5.
- Bjerrum, Anders: Grammatik over Skånske Lov efter B 74. 1966. (Multigrafert udg. 1954).
- Bjerrum, Anders: Grammatik over de sjællandske love efter AM 455,12°. Med tillæg om Jyske Lov efter Flensborghåndskriftet. 1967.
- Bjerrum, Anders: Sproget i hyldingsbrevene fra 1387. Et bidrag til det danske skriftsprogshistorie. Kopenhagener germanistische Studien I (1969) 256–74.
- Bjerrum, Anders: Glda. loqththæ og soghthæ. StudierPoulAndersen (1971) 51–59.
- Bjerrum, Marie: Fra Henrik Susos *oggen* til vøstlesvigsq *ogend*. Opuscula Septentrionalia. Festskrift til Ole Widding (1977) 287–93.
- Bom, Kaj: Danmarks norske Folkeviser. DSt. 1973, 185–90, M 44–74, 159–60.
- Brøndum-Nielsen, Johs: Det gamle danske Maanedsnavn »Glugmaaned«, Januar. APhS XXVI, 1–2 (1963) 67–73.
- Brøndum-Nielsen, Johs: E Don. Var. 136,4° og Jepp Swale i Wæ. APhS XXVI, 1–2 (1963) 74–87.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Legendc-Fragmenter paa Seglremme fra Romsdal-Breve. APhS XXVI, 1–2 (1963) 88–99.
- Brøndum-Nielsen, Johs: Additamenta. 7. Om substantivisk Genusvexel og Genusskifte. APhS XXVII, 1–2 (1965) 118–20.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. V. Pronominer. 1965. VI. De stærke Verber. 1971 [1972]. VII. De svage Verber. De præteritopræsensiske Verber. 1971 [1972]. VIII. Konjugationsformernes Udvikling. 1973 [1974].
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Om Udviklingen af Enstavelses-Præt. Ptc. i stærke Verber, APhS XXVIII, 1–2 (1966) 1–43.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Om middelalderlig Nedskrivning efter Diktat. APhS XXIX, 1 (1971) [1972] 78–80. Supplerende Bemærkning. Smst. XXIX, 2 (1971–73) [1974] 171–73.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Om Sprogformen i de sjællandske Love. APhS XXIX, 2 (1971–73) [1974] 81–110.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Problemet *lykill*~ *nykill*. APhS XXIX, 2 (1971–73) [1974] 164–67.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Problemet *giorthē*. APhS XXIX, 2 (1971–73) [1974] 168–70.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Om Analogi og Frekvens. APhS XXIX, 2 (1971–73) [1974] 174–76.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Skaanske Kirkelov og AM 37,4°. APhS XXX, 1 (1975) 33–42.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: En Notits om Kölner-Verset. Med Facsimiler. APhS XXX, 1 (1975) 43–47.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: Infortisvokalerne *a/æ* i skaanske Lovhaandskrifter, spec. i A-Gruppen. APhS XXXI, 1 (1976) 40–43.

- Christensen, Vibeke: Udviklingen af *høgh(-)* i østdanske stednavne. StudierPoulAndersen (1971) 65–74.
- Diderichsen, Paul: Dansk Prosa-historie I, 1. (Udgivet af Else Dalhoff) 1968.
- Frederiksen, Britta Olrik: Om dialektpræget i »Samsons Fængsel«. Med et tillæg om dialektpræget i to tingbøger fra Randers. FestskrHald (1974) 331–62.
- Frederiksen, Britta Olrik: Sproget i Ledreborg 12 af Skaanske Lov og Skaanske Kirkelov. (Prisopgave) 1975.
- Frederiksen, Britta Olrik: Skånske Kirkelov efter AM 37,4°. Med facsimiler. APhS XXX, 1 (1975) 22–31.
- Geist, Uwe: En stilistisk undersøgelse af jernbyrds-kapitlerne i Skånske Lov. FestskrHald (1974) 363–77.
- Hald, Kristian: Egelev og Skodborg. Opuscula Septentrionalia. Festskrift til Ole Widding Hald, Kristian: De nordjyske Dialekters Stilling i ældre Middelalder. Dialektstudier I, 1 (Tillægshæfte til Danske Folkemål XIX) (1965) 209–19.
- Hald, Kristian: Et Par sydslesvigske Reliktformer. Kopenhagener germanistiske Studier I (1969) 278–87.
- Hald, Kristian: Egelev og Skodborg. Opuscula Septentrionalia. Festskrift til Ole Widding (1977) 294–99.
- Hald, Kristian: Klusiler og spiranter. Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1974–76. (1978) 21–24.
- Hansen, Bente Liebst: Konditionalsætninger i gammeldansk. Forsøg på en bestemmelse af sprogbrugen i kirkelovene. DSt. 1974, 55–89.
- Hansen, Aage: Den lydige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden. II. Konsonantis-men. 1971.
- Haugen, Einar: The Scandinavian Languages. An Introduction to their History. (The Great Languages) London 1976.
- Hjorth, Poul Lindegård: Filologiske studier over Karl Magnus' Krønike. 1965.
- Hjorth, Poul Lindegård: Sjælens og Kroppens Trætte og Ars Moriendi. (Udgave) 1971.
- Hjorth, Poul Lindegård: Til dronning Elisabeths breve. FestskrHald (1974) 405–20.
- Hjorth, Poul Lindegård: Linköping-håndskriftet og »Ridderen i hjorteham«. DSt. 1976, 5–35.
- Haastруп, Niels: Omkring den ældste danske Bibeloversættelse. Selskab for nordisk Filologi. Årsberetning for 1963–1964 (1965) 5–7.
- Haastруп, Niels: Ryt-misk prosa i gammeldansk. Selskab for nordisk Filologi. Årsberetning for 1965–1966 (1968) 10–13.
- Haastруп, Niels: Infinitiv + skullende. Skolegrammatiske studier i den ældste danske bibeloversættelse. 1968.
- Haastруп, Niels: Christi-ans Pedersens reform – en latinsk reform? Nogle bemærkninger om bogtrykkerortografien. StudierPoulAndersen (1971) 129–37.
- Haastруп, Niels: The Minim-Confusion. Et kritisk skrålys fra palæografisk hold på mulighederne for at dokumentere lydhistorien ud fra middelalderlige mss. FestskrHald (1974) 379–89.
- Jørgensen, Bent: Til Skånske kirkelovs latinitet. StudierPoulAndersen (1971) 147–50.
- Jørgensen, Aage: Folkevisesproget. Med særligt henblik på DgF 239 Møens Morgen-drømme. DSt. 1964, 5–23.
- Karker, Allan: Myndrik – båd og mand. Sprog og Kultur XXV, 1–2 (1966) 15–39.
- Karker, Allan: Infinitiv-ncksus i »Sjælens Trøst«. StudierPoulAndersen (1971) 157–67.

- Karker, Allan: Mellem ordbog og tekst. Omkring Rimkrøniken vers 540 og 552. Nordiske Studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen (1975) 147–54.
- Kjær, Iver: Peder Låle og Cod. Basil. A. XI. 67. Bidrag til Peder Låle-samlingens kilder og tilblivelsesform. Arv. Journal of Scandinavian Folklore XVIII–XIX (1962–63) 93–112.
- Kjær, Iver: Forsøg til en tolkning af Peder Låle D21. Danica (1964) 21–31.
- Kroman, Erik: Danmarks gamle Love. Deres Alder og indbyrdes Slægtskab. APhS XXIX, 2 (1971–73) [1974] 111–26.
- Larsen, Birgitte Holt: Om Stenbogen i Stockh. K 4. FestskrHald (1974) 443–60.
- Nielsen, Karl Martin: Gammeldansk *kuma*, nydansk *komme*. Danica (1964) 7–13.
- Nielsen, Karl Martin: Skænde og brænde. Kopenhagener germanistiske Studien I (1969) 274–78.
- Nielsen, Karl Martin: Grammatiske bidrag. II. 5. Præt. glda. *sættæ*, dial. *sætte*. 6. Præt. glda. *soldæ*, nyda. *solgte*. 7. Præt. glda. *giorthæ*, nyda. *gjorde*. 8. Glda. *niuta*, *nyta*, *nytia*, *nytta*, *nøta*. APhS XXIX, 1 (1971) [1972] 17–77.
- Nielsen, Karl Martin: Christiørn Pedersens Tidebog i Gl. kgl. Sml. 1613,4°. FestskrHald (1974) 473–84.
- Nielsen, Karl Martin: Til hærværkskapitlet i Eriks Lov. Glda. *scenæ*. APhS XXX, 1 (1975) 52–59.
- Nielsen, Karl Martin: Ældre nordiske benævnelser paa ypperstepræsten. Opuscula Septentrionalia. Festskrift til Ole Widding (1977) 179–94.
- Nielsen, Niels Åge: Ordstudier. 2. Glda. *wicnæ, wegnæ 'blive blød, slap'. StudierPoulAndersen (1971) 251–54.
- Nielsen, Vibeke Kelstrup: Legemsdelsbetegnelser før og nu. FestskrHald (1974) 485–93.
- Nordentoft, Mette: Landet som icke är. Et forsøg på en genrebestemmelse af Lucidarius. FestskrHald (1974) 495–513.
- Olsen, Thorkil Damsgaard: »Rydårbogens skriver« og hans forlæg. StudierPoulAndersen (1971) 263–75.
- Olsen, Thorkil Damsgaard: Omkring Kirkelovens tilblivelse. FestskrHald (1974) 515–22.
- Rasmussen, Peter: Oversigt over det danske udtrykssystems historie. Fremstillet som manuskript. 2. udg. Reykjavík 1972.
- Regnar, Hanne: Slutningen af kong Abels forordning i Ny kgl. sml. 70 r, 8°. DSt. 1974, 135–39.
- Skautrup, Peter: Ældre middeljysk *harughe*. Sprog og Kultur XXVI, 2–4 (1970) 73–96.
- Sørensen, John Kousgård: Et ordsprog om rygter. Danica (1964) 15–19.
- Sørensen, John Kousgård: Randers bys vilkår og artikler 1609. (Udgave) 1965.
- Sørensen, John Kousgård: Det middelalderlige Peder Låle-fragment. StudierPoulAndersen (1971) 321–30.
- Sørensen, John Kousgård: Latinske diplomer og dansk leksikografi. FestskrHald (1974) 541–52.
- Thuesen, Karen: Til Jens Billes Visebog. APhS XXXI, 1 (1976) 58–69.
- Veirup, Hans: Skræen for St. Knudsgildet i Flensborg. En sproglig beskrivelse med ordsamling. (Duplikeret) 1964.
- Wellejus, Gerd: Jysk, sjællandsk eller skånsk? En undersøgelse af kriterierne for jysk dialekt, baseret på det gammeldanske lovsprog. (Udgivet af Nelly Uldaler) 1972.

Noter

1. Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede (1965) 33–38.
2. Tilsvarende skriver Haugen (smst.), at masc. og fem. var faldet sammen i et fælleskøn med *den* som anaforisk pronomen undtagen for levende væsener, vel på grundlag af citatet fra Flensborghåndskriftet af Jyske Lov, som anføres p. 289, med *thæn* for *hænnæ* (om *iorth*). Forskellen mellem hankøn og hunkøn er bevaret i en række dialekter. I skriften har brugen af *han* og *hun* som anaforisk pronomen holdt sig middelalderen igennem, se Brøndum-Nielsen GG III § 505, V 175 f., og endnu i det 16. årh.: bibelen 1550 (Molbech: De danske Bibeloversættelser, 1840, 79), En Ræffuc Bog (se II, 2, 77. 86), Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines Memoirer (se III 201. 208). I bibelen 1607 anvendes de endnu, men ændres i 1647 til *den*, se Lars Kruse-Blinkenberg: Dansk Bibelsprog 1716–1740 (1978) 27. Jf. Haugen p. 371.
3. Se om denne Det danske sprogs udforskning (1965) 44–46.
4. Om denne se smst. 46 f.
5. Ti Afhandlinger (1960) 211–14. Om den tidligere forskning p. 166–70.
6. Enkelte af de former, som Brøndum-Nielsen GG § 17 anfører som jyske, har han behandlet udførligere i senere dele af grammatikken. Om *sint* (§ 17, 8) hedder det GG V (1965) 82: »især i jydskprægede Kilder«, om *kam* (§ 17, 7): »a-Formen er nu spec. jydsk« VI (1971) 113. Formen *fial* (§ 17, 3), som Gerd Wellejus behandler p. 40 ff., er et mindre heldigt valgt eksempel på bevaret *ia* i jysk; der henvises til § 177 med anm. 1, men her anføres *ll* ikke blandt de forbindelser, foran hvilke *ia* bevares i jysk, og *fial* behandles VI 270 uden dialektal bestemmelse.
7. Gerd Wellejus skriver, at Brøndum-Nielsen anfører denne form i GG § 17, 7 »uden dog nærmere at kommentere denne forms opkomst i dansk.« Men § 384, 3 er den forklaret som opkommet af *kwam* ved *w*-svind (GG VI 112 anføres runesvensk *kuam* og *kam* (1 g.; jf. Noreen ASG § 536, 2)); muligheden for analogisk omdannelse nævnes med henvisning til Spickermann.
8. Se Anders Bjerrum i Det danske sprogs udforskning (1965) 64.
9. Anf. st. I bedømmelsen af Lis Weises prisopgave nævnes, at de dialektale træk i de undersøgte diplomer fra Hanherred gennemgående er almindelig norrøjske ligesom i bønnebøgerne. Se Festskrift udg. af Københavns Universitet (november 1958) 216.
10. Jf. Jan Liedgren i Archivistica et Mediævistica Ernesto Nygren oblata (1956) 270. De tidligste bevarede originalbreve på svensk er fra 1330 og 1334 (p. 268); kong Magnus brugte norsk i breve angående Jämtland (1326) og Norge, og i de ældste breve anvendes den norske form for salutatio, der er sjældnen efter 1347 (p. 269). Magnus Erikssons Landslag og Stadslag giver det svenske sprog eneret i flere vigtige arter af dokumenter (p. 267).
11. Bjerrum skriver: »Der er nu ingen anden udvej end at søge kilden til de middelnedertyske træk i *middelnederty.* breve, der har været tilgængelige for skriveren« (p. 266). Formodentlig vilde dog en undersøgelse af middelnedertyske diplomer, udstedt af kancelliet, også være af interesse.
12. Se herom Anders Bjerrum i Det danske sprogs udforskning (1965) 52 f.
13. Ud over de 13 breve, som Thomsen har benyttet, har han fremdraget 3 egenhændige breve (fuldstændig fortegnelse p. 411). 2 breve, som af Sick er tillagt dronning Elisabet, henføres til kongens søster Elisabet.